

O PROCESU NASTANKA SUVREMENE HRVATSKE NACIJE U ISTRI – SKICA ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA

Nevio Šetić

Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU – Rijeka
Radna jedinica u Puli, Pula

UDK 323.1(497.5-3 Istra=862)"18|19"
949.75-3 Istra "18|19"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 20. 7. 1993.

Medju najvažnije teme istarske novije povijesti spada proučavanje procesa nastanka suvremene hrvatske nacije. Autor zastupa tezu da je taj proces moguće objasniti jedino ako ga sagledamo u njegovoj cjelini, i to u razdoblju od tridesetih godina XIX. stoljeća pa do pedesetih godina XX. stoljeća, odnosno do naših dana. Svoj koncept gradi na modelu češkog znanstvenika Miroslava Hrocha koji je hrvatskim prilikama prilagodila povjesničarka Mirjana Gross. Pridržavajući se tog metodološkog koncepta, proces nastanka suvremene hrvatske nacije promatra kroz četiri razvojne faze: inicijalnu, središnju, međufazu i završnu fazu nacionalne integracije istarskih Hrvata. Autor upozorava na svu slojevitost tog vremenski dugog procesa, često sputavanog i onemogućivanog, ali danas trajnu i nepotrošivu stečevinu istarskih Hrvata i Hrvata u cjelini, koja nas uključuje među suverene i slobodne narode Europe i svijeta.

Iako je hrvatska historiografija i dosad posvećivala pozornost procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri, današnja društvena previranja potiču i ubrzavaju proučavanje te problematike. Osobito je važno pitanje kada završava nacionalna integracija istarskih i kvarnerskih Hrvata i kroz koje je ona razvojne faze prolazila, zatim problem tumačenja posebnog istarskog položaja u odnosu na druge hrvatske krajeve, kao i položaja Hrvatske u cjelini u odnosu na europske zemlje koje su svoju nacionalnu integraciju dovršile prije stotinu i više godina (primjerice, Francuska, Italija, Njemačka). U kontekstu toga pitanja moguće je objasniti proces nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri samo ako ga sagledavamo u cjelini, i to u razdoblju od 30-ih godina XIX. stoljeća do 50-ih godina XX. stoljeća, odnosno do naših dana. Za cjelovitiju studiju,

međutim, nedostaju predradnje. U našem pristupu problemu primijenili smo model češkog znanstvenika Miroslava Hrocha koji je hrvatskim prilikama prilagodila povjesničarka Mirjana Gross. U modelu Hrocha i Grosseve razabiru se četiri osnovne faze nacionalne integracije: inicijalna faza, središnja ili odlučna faza, razdoblje stagnacije ili međufaza te završna faza nacionalne integracije. Tako je koncipiran i ovaj članak.

Od velike koristi bili su mi radovi spomenute M. Gross koja je najdalje otišla u istraživanju i tumačenju integracije hrvatske nacije. Valja upozoriti na radove povjesničara Dragovana Šepića koji je dao važan doprinos proučavanju integracije hrvatske nacije u Istri. Za ovaj prilog korištene su studije D. Šepića (1981), M. Bertoše (1982, 1985, 1987), M. Strčića (1981, 1981 a, 1985) i drugih.

Ovome se kompleksnom, slojevitom, vremenski dugom, ali razbijenom i gotovo "nekontinuiranom" procesu, ometanom mnogobrojnim zastojima, padovima i "šutnjama", prilazi kao jednome od bitnih problema istarske povijesti; polazi se od dosad napisane znanstvene i publicističke literature, ali i osobnih razmišljanja, domišljanja pa, jednim dijelom, i istraživanja.

OPĆENITO O INTEGRACIJI HRVATSKE NACIJE

Proces nacionalne integracije nije samo karakterističan i poseban društveni fenomen već i važna novovjekovna pojava među zapadnoeuropskim narodima koja je omogućila, uza sve sličnosti i razlike, nastanak suverenih europskih nacija i država. Složen je to proces koji je individualizirao autohtone europske srednjovjekovne narode na njihovom etničkom prostoru, probudio im svijest o vlastitom identitetu i povezanosti etničkog prostora. Taj je proces tradicionalne etničke zajednice pretvorio u slobodnije, modernije i mobilnije političke zajednice. I ne samo to: proces nacionalne integracije učinio je da se postupno prevladaju lokalizmi i regionalizmi etničke zajednice, stvori politička zajednica i razviju uvjeti za ekonomsku koncentraciju i kulturnu homogenizaciju pojedine nacionalne zajednice. Pritom se razvila nacionalna svijest koja se nije iscrpila samo u prirodnom osjećaju pripadnosti naciji, kao što je to u etničkoj zajednici nego su se za provođenje ciljeva nacionalne zajednice mobilizirali i pojedinci.

U Hrvata tradicionalna etnička zajednica izrasta u suvremenu naciju tijekom XIX. stoljeća i dijelom XX. stoljeća. Taj komplicirani proces preobrazbe hrvatskog srednjovjekovnog naroda u modernu nacionalnu zajednicu započeo je u XIX. stoljeću na hrvatskom etničkom prostoru koji su činile tzv. Banska Hrvatska, Slavonija, Vojna krajina, Dalmacija, Istra i određena područja Bosne i Hercegovine. Integraciju hrvatske nacije omogućile su različite ekonomske i društvene strukture nastale u razdoblju od XVI. do XIX. stoljeća u spomenutom prostoru. Navedene teritorijalno-političke jedinice odlikovale su se i drugim specifičnostima i različitostima, što je utjecalo na neravnomjerni tijek oblikovanja hrvatske nacije na njenom etničkom prostoru. Svakako, hrvatska nacija formirala se na temeljima i tekovinama srednjovjekovnog naroda i njegove etničke svijesti.

Prema istraživanjima Mirjane Gross (1981), najbitniji integrativni čimbenici koji su utjecali na početak procesa integracije hrvatske nacije jesu:

a) plemićka tradicija koja se temelji na uspomeni na samostalnu hrvatsku državu u ranom srednjem vijeku; no domet plemićke tradicije bio je ograničen jer je bio prisutan samo u kajkavskoj Hrvatskoj i zato što je agrarno-staleška struktura feudalnog društva ograničila njegovo djelovanje isključivo na plemstvo;

b) renesansna književnost i umjetnost u Dalmaciji i u Dubrovniku, koja se manifestirala u različitim oblicima osjećaja pripadnosti Slavenima, u spominjanju hrvatskog imena, u potpunom približavanju triju hrvatskih narječja s konačnim prevladavanjem novoštokavskog. No, ni taj integrativni činitelj nije obuhvaćao sva hrvatska područja, a utjecao je samo na dio viših društvenih slojeva;

c) svakodnevni život puka, njegovi običaji, kulturni oblici i njegova tradicija koja je čuvala prirodnu jezičnu pripadnost.

Držim da je tim integrativnim čimbenicima važno dodati još jedan, koji je također utjecao na početak procesa integracije hrvatske nacije, a to je značaj i udio Katoličke crkve, odnosno Crkve u Hrvata u očuvanju i isticanju nacionalnog identiteta, ali i ukupnog razvoja hrvatskog etničkog prostora do tada. To posebno treba imati na umu kada je riječ o hrvatskom etničkom prostoru na području Istre i kvarnerskih otoka, jer su upravo svećenici bili ti koji su prvi prihvatili ilirske i nacionalne ideje – kao najsvjesniji i tada najobrazovaniji društveni sloj hrvatskog nacionalnog bića na tom prostoru.

Ti spomenuti integrativni faktori posebno su bili važni u inicijalnoj fazi integracije. Međutim, od XVI. do XIX. stoljeća djelovalo je i niz dezintegracijskih faktora koji su uvjetovali stagnaciju. U prvom redu, dezintegrativno je djelovalo stvaranje zasebnih političko-teritorijalnih jedinica na hrvatskom etničkom prostoru koje su međusobno bile slabo ili nikako povezane, a i u njima su se razvile različite društvene strukture. Recimo da je samo Istra tijekom tog razdoblja bila podijeljena između Habsburgovaca i Mlečana, što je utjecalo na stvaranje – na tom malom prostoru – dva različita tipa društva i dva različita tipa društvenih struktura međusobno vrlo slabo povezanih. U mletačkom dijelu razvio se uglavnom mediteranski tip društva, dok je u habsburškom dijelu prevladavao feudalni tip. Na slabu povezanost utjecale su i geografske okolnosti i slabi putovi. Primjerice, planine Velebita za Dalmaciju i Učka za Istru bile su goleme prepreke u povezivanju hrvatskog etničkog prostora u prošlosti. Ne treba zaboraviti da je i spori ekonomski rast utjecao na dugo održavanje geografske izolacije. Posljedica toga bio je nedostatak protoka raznih obavijesti u tim seoskim zajednicama o događajima na širem hrvatskom etničkom prostoru. Dakle, u vrijeme inicijalne faze nacionalne integracije postojala je slaba povezanost teritorijalno-političkih jedinica hrvatskog etničkog prostora, posebno Istre i Slavonije, Istre i Vojne krajine itd., jer je seljaštvo – kao tada najmnogobrojniji društveni sloj – onemogućivalo bolju povezanost i društvenu pokretljivost, tako da su te teritorijalno-političke jedinice imale slabu ili gotovo nikakvu međusobnu vezu. Zatim, dezintegracijski je djelovao i stoljetni jaz između feudalaca i kmetova. Tradicionalna etnička svijest u seljaka (kao najmnogobrojnijega sloja)

tek je s početkom stvaranja građanskog društva, a pogotovo od 1848, nakon ukidanja kmetstva, mogla jače napredovati prema nacionalnoj svijesti. Tada su na hrvatskom etničkom prostoru ojačale strukture građanskog društva koje postaju i predvodnice nacionalne svijesti. Treba reći da su nacija i građansko društvo tijesno povezane kategorije, no nacionalna integracija u Hrvata nije se razvijala usporedno sa stvaranjem građanskog društva i kapitalističkog odnosa. U procese političke demokratizacije i otvaranja putova građanskom društvu i kapitalističkim oblicima Hrvati ulaze kao nacija s različitim stupnjem nacionalne integracije, ovisno o pojedinoj regiji.

ETNIČKA SLIKA ISTRE UOČI NACIONALNE INTEGRACIJE

Na početku XIX. stoljeća, uoči inicijalne faze nacionalne integracije, etnička slika istarskog poluotoka bila je gotovo zaokružena. Isticala su se dva glavna etnička/kulturna kruga – romanski (talijanski, venetski) i slavenski (hrvatski i slovenski). Takva je etnička slika nastajala tijekom XV, XVI, XVII. i XVIII. stoljeća na temelju etničkih skupina ranog srednjeg vijeka, koju čini etnos Hrvata, Talijana, Slovenaca, Istroromana i Furlana te na temelju organiziranog preseljavanja većih grupa iz južnoslavenskih, italskih, albanskih i levantskih prostora među istarske starosjedioce, što mletačka vlast započinje sustavnije provoditi već od druge polovice XV. stoljeća. Osim toga, uz taj proces bilježe se i pojedinačna spontana naseljavanja koja su manje ili više intezivno – tekla čitavom istarskom poviješću, a dolazila su s hrvatskog, slovenskog i talijanskog etničkog prostora (ali i udaljenijih prostora Levanta). Dakle, organizirano ili spontano, među istarske starosjedioce od XV. do XVIII. stoljeća sustavno dolaze nove etničke skupine koje utječu na formiranje konačne etničke slike Istre: Hrvati, Slovenci, Albanci, Crnogorci, Grci, Furlani i drugi, međusobno različiti po jeziku, materijalnoj kulturi i mentalitetu. Treba reći da je razdoblje u kojem je nastajala etnička slika Istre bilo vrlo burno. To je razdoblje velikih nedaća, ratova, graničnih sukoba, pljački, bolesti, razdoblje depopulacije, ekonomske stagnacije, razdoblje općeg nazatka i krize. U takvim uvjetima opstali su najsnažniji, a pogotovo oni koji su na gospodarskoj osnovici gradili svoju egzistenciju. Treba posebno upozoriti da tijekom razvijenog srednjeg vijeka, kao i kasnije, etničku većinu na istarskom poluotoku čini hrvatski etnički element koji prebiva u središnjoj, južnoj, istočnoj i sjeverozapadnoj Istri, dakle uglavnom na cijelom istarskom poluotoku, a čiji etnički kontinuitet nije bio ni u kojem stoljeću prekinut – dok je slovenski etnički element prisutan samo u sjeverozapadnim krajevima, a talijanski (furlanski, krnjelski) u gradovima duž zapadne i dijelom istočne obale Istre (u pojedinačnim slučajevima i u nekim gradićima i selima u unutrašnjosti Istre) (Bertoša, 1985. i 1987).

Za nas je ovdje važno istaknuti i etnički sastav kvarnerskih otoka. Tamo se također razlikuju dva etnička i kulturna kruga – hrvatski i talijanski. Naime, od godine 1825, u istoj političkoj i administrativnoj cjelini zajedno s Istrom nalaze se i kvarnerski otoci Krk, Cres, Lošinj, Susak, Ilovik, Vele i Male Srakane, najprije

u tzv. Istarskom okružju sa središtem u Pazinu (1825-1860), a kasnije, do godine 1918, u Markgrofoviji/Pokrajini Istri. (Interesantno je da su pripadnici pokreta rodom s kvarnerskih otoka za nacionalne integracije istupali jednako kao i istarski Hrvati s kojima su imali zajedničke nacionalne, političke, gospodarske i kulturne ciljeve). Recimo i to da je na osnovi jedne austrijske statistike načinjene na temelju "govornog jezika", godine 1846. na istarsko-kvarnerskom području živjelo ukupno 226.488 stanovnika, a od toga 134.453 Hrvata, 31.995 Slovenaca i 60.000 Talijana. dakle, 59,4% Hrvata, 14,1% Slovenaca i 26,5% Talijana. Drugim riječima, 73,5% slavenskog življa i 26,5% romanskog.

PROCES NACIONALNE INTEGRACIJE ISTARSKIH HRVATA

Držim da je proces i faze nacionalne integracije u Hrvata do danas najbolje objasnila povjesničarka Mirjana Gross, a na temelju svojih vlastitih zapažanja te prilagodbe modela češkog povjesničara Miroslava Hrocha. Taj je model konstruiran na osnovi usporedbe "narodnih preporoda" kod nekih "malih" europskih nacija, tj. onih koje do početka svoje integracije nisu imale vlastitu državu. Prema tom modelu, integracija hrvatske nacije prolazila je trima osnovnim fazama:

a) *Početna ili inicijalna faza*, kada pojedinci počinju nesustavno iznositi ideje koje postupno dobivaju mobilizatorsku ulogu u procesu nacionalne integracije.

b) Posebno je važna *središnja, odlučna faza nacionalne integracije* u kojoj pripadnici određenog društvenog sloja i profesionalnih grupa, putem raznih institucija, sustavno i organizirano obavljaju nacionalnu propagandu koja najprije obuhvaća samo užu krug, zatim se širi na više klase, da bi kasnije zahvatila i šire slojeve nacije u nastanku.

c) *Završna faza nacionalne integracije* predstavlja razdoblje kada se proces nacionalne integracije može smatrati uglavnom dovršenim, jer se tada gotovo većina nacije može mobilizirati u borbi za gospodarske, društvene, političke i kulturne oblike života potrebne afirmaciji neke nacije. Iako pritom djeluju konkurentske ideologije (koje velikim dijelom ovise o dinamici društvenih struktura), većina pripadnika nacije već postaje nacionalno svjesna i sposobna sudjelovati u masovnom nacionalnom pokretu (Gross, 1981. i Hroch, 1979).

Ono što je potrebno istaknuti jest da su tri spomenute faze integracije hrvatske nacije međusobno u vremenskom raskoraku. Naime, ista faza integracije hrvatske nacije javlja se na pojedinom području/pokrajini u različito vrijeme, a to znači pod sasvim drukčijim uvjetima. Tako se, primjerice, inicijalna faza nacionalne integracije realizirala u Hrvatskoj i Slavoniji do 1835. godine, u Dalmaciji do 1849. odnosno 1860. godine, u Istri do 1860. itd. Ovdje treba istaknuti da je M. Gross Hrochovoj podjeli dodala i *međufazu* koja je osebujna u integraciji hrvatske nacije, a javlja se na prijelazu između središnje preporodne faze i završne faze nacionalne integracije. Naime, tu međufazu u integraciji

hrvatske nacije karakterizira razdoblje kada "narodni preporod" više ne traje, a ne razvija se ni nacionalni pokret koji bi označio kraj nacionalne integracije.

U ovom dijelu razmatranja valja istaknuti da svoje interese na istarsko-kvarnerskom području ima i talijanska etnička zajednica, jer se paralelno razvijao i proces talijanske nacionalne integracije. Taj je proces bio vezan uz ideje talijanskog Risorgimenta koje su dolazile sa susjednog Apeninskog poluotoka. Proces talijanske nacionalne integracije javio se znatno ranije nego u Hrvata, jer je talijanski etnički element u Istri i na kvarnerskim otocima spremnije dočekao integracijske procese. Imao je i određene preduvjete: izgrađenije društvene strukture te (unatoč brojčanoj manjini) stoljetnu dominaciju u aparatu vlasti itd. Ideje Risorgimenta i težnje za sjedinjenjem Istre s Italijom bile su prihvaćene osobito među talijanskim intelektualcima koji su vjerovali da će se Hrvati i Slovenci pod utjecajem talijanske kulture talijanizirati i da će Istra postati, u nacionalnom smislu, talijanska. Potvrdu za takva svoja gledanja nalazili su i u tome što su se talijanski jezik i kultura već proširili u istarsko-kvarnerskom prostoru izvan talijanskih etničkih granica. Oni su vjerovali i da su nasljednici starog Rimskog Carstva i Mletačke Republike i da imaju pravo, bez obzira na brojčani etnički odnos pučanstva, zadržati Istru za sebe.

A. Inicijalna faza nacionalne integracije

To je razdoblje kada se postavljaju temelji organiziranom nacionalnom pokretu. Vremenski gledano, u istarsko-kvarnerskom području to je razdoblje od 30-ih do 60-ih godina XIX. stoljeća. Mogu se razabrati dvije etape: u 30-im i 40-im godinama i 50-im XIX. stoljeća. Ono što obilježava prvu etapu jest prodor ilirskih ideja među istarske i kvarnerske Hrvate. Drugu etapu karakterizira nešto smišljeniji rad na ostvarenju nacionalnih ciljeva.

U inicijalnu fazu nacionalne integracije hrvatska etnička zajednica u Istri i na kvarnerskim otocima ulazi svjesna svoje etničke pripadnosti, svoje hrvatske/slavske tradicije, svog materinskog hrvatskog jezika (uostalom, u svakidašnjoj komunikaciji koristili su se njime – čakavštinom i ikavštinom), ali ta je etnička zajednica još uvijek bila daleko od nacionalne svjesnosti i osjećaja pripadanja široj nacionalnoj zajednici s kojom želi živjeti u jednoj cjelini i graditi zajednički slobodan i cjelovit politički i društveni sustav – jednom riječju – državu. Tada su nacionalne osjećaje i svijest pripadnicima te etničke zajednice – prenosili – pod utjecajem ilirizma njezini učeni pojedinci, uglavnom svećenici, i to obično oni koji su se školovali u Hrvatskoj (Rijeci, Senju, Karlovcu, Zagrebu) ili u Gorici, u susjednoj Sloveniji. Naime, u hrvatskoj etničkoj zajednici u Istri i na kvarnerskim otocima u vrijeme inicijalne faze nacionalne integracije nisu postojale potpune društvene strukture, kao što je primjerice bilo u sjevernoj Hrvatskoj čije se društvo sastojalo od feudalaca, seljaka-kmeta, plemića i građana ili u dijelu Dalmacije gdje je ono bilo sastavljeno od gradskog plemstva i puka. U Istri i na kvarnerskim otocima hrvatsku etničku zajednicu činili su uglavnom seljaci. Radi toga, mobilizatorsku ulogu u procesu inicijalne faze nacionalne integracije preuzimaju svećenici kojima se pridružio i sitnograđanski element iz gradića istočne Istre i sa Krka. Među svećenicima osobito su zaslužni:

kanfanarski župnik Petar Studenac, najvatreniji ilirac Istre, krnički župnik Nedeljko Berković, svećenik Andrija Marot Jurjević, kapelan u više istarskih mjesta i načelnik kastavske općine, Josip Jakov Marčelja, svećenik, pjesnik i kompozitor te svećenik Jakov Volčić. Među ove pojedince valja ubrojiti i one s kvarnerskih otoka, posebice Vrbničane. Tako Ivana Fernetića, pjesnika, historičara, bogoslovskog pisca, prirodoslovca, učitelja niza svećenika-glagoljaša u Vrbniku, koji je još između 1819. i 1826. godine pisao: "Danaska ovo ime iliričko, Slavinsko, Krvatsko illiti Hrvatsko, zlamenuje jedan narod". Svakako valja spomenuti Vrbničana Frana Volarića koji je bio usko povezan s ilirskim krugom kako u Zagrebu i sjevernoj Hrvatskoj tako i u Dalmaciji. Volarić je u prvom godištu (1844) *Zore Dalmatinske* (br. 7) objavio prigodnu budnicu. Njezine osnovne ideje razabiru se iz ovih strofa:

Radovan je Zori Dalmatinskoj
 Kak' po perju zana se ptica
 Po jeziku pak narodnost,
 Tak' osoba polak lica,
 I potegu zemlje plodnost.
 Tvom narodu nadu zace,
 Da cheš' texat' jezik slave,
 Od njeg' kercit zlobne drace,
 I tujinca škodne trave.

Ova budnica (koju sam već integralno objavio; Šetić, 1987) svjedoči i o vezama između dviju hrvatskih susjednih etničkih zajednica koje su se u inicijalnoj fazi nacionalne integracije počele zbližavati, što je od osobitog značenja za integraciju hrvatske nacije u cjelini. To ujedno pokazuje da integracijski proces u Hrvata ne ide samo vertikalnim pravcem iz jednog centra – Zagreba i sjeverne Hrvatske prema Istri, Dalmaciji itd. već da se on odigrava i horizontalnim pravcem, zahvaćajući područja hrvatske etničke rasprostranjenosti i ulazeći u sve njene društvene slojeve.

Drugu etapu inicijalne faze nacionalne integracije istarskih Hrvata karakterizira osim djelovanja pojedinih rodoljuba, i smišljeniji rad na ostvarivanju nacionalnih ciljeva. Mislim da to razdoblje obilježavaju i riječi već spomenutog Petra Studenca, koji je god. 1847, između ostalog, Ljudevitu Gaju napisao i slijedeće: "Istrani (Hrvati op. N. Š.) su počeli narodno misliti...".

Unatoč tome što se druga etapa inicijalne faze nacionalne integracije istarskih Hrvata razvija u vrijeme nakon ukidanja ustavnih sloboda u Monarhiji, za Bachova apsolutizma (koji je obilježio pedesete godine XIX. stoljeća), širenje nacionalne svijesti imalo je određenog uspjeha. Kontinuitet nacionalne integracije je nastavljen, a ilirska je ideologija i dalje prodirala u Istru, osobito iz riječkog hrvatskog kulturnog kruga. Na gimnaziji u Rijeci hrvatski je jezik predavao Fran Kurelac (1849-1854, zatim bio privatni učitelj), odgajajući čak i u nacionalnom duhu. Važni su poticaji stizali i iz Trsta, grada koji se razvijao u važno kulturno i nacionalno žarište Slovenaca i Hrvata. Tu je potkraj godine 1848. osnovano "Slavjansko društvo" koje je 1848. izdavalo časopis *Slavjanski rodoljub*, a 1850. *Jadranski Slavjan*, donoseći prijevode i članke i na hrvatskom

jeziku. U Trstu djeluje i Juraj Dobrila, poznati istarski rodoljub rodom iz malog sela Ježenja kraj Pazina, biskup porečko-puljski i tršćanski, središnja ličnost druge faze nacionalne integracije u Istri. Godine 1854. Dobrila je objavio molitvenik na hrvatskom jeziku *Otče budi volja Tvoja* koji je imao važnu ulogu u prosvjećivanju hrvatskoga puka u Istri. Kada je 1858. postao biskupom porečko-puljske biskupije, Dobrila je imao više prigoda i mogućnosti da nastavi svojim radom i utječe na svećenike kako bi posvetili više brige nacionalno-političkom djelovanju. U istom su duhu djelovali i tršćansko-koparski biskup Bartol Legat i krčki biskup Ivan Vitezić. U to se vrijeme u Istri radi na prikupljanju narodnih pjesama (to je činio već spomenuti Slovenac Jakov Volčić), a kao pjesnik javlja se svećenik Matko Bastian, rodom iz Kastva, koji će kao profesor u Trstu razvijati i veliku nacionalno-političku aktivnost.

B. Središnja faza nacionalne integracije

Središnja se faza nacionalne integracije istarskih Hrvata razvijala približno od 1861. do 1907. godine. U toj fazi jasno se razabiru tri etape. Prvu čine događaji i aktivnosti u 60-im godinama XIX. stoljeća, drugu oni koji su se zbili u razdoblju od 1870. do 1882, a treću zbivanja od 1882. do 1907. godine.

Spomenutu periodizaciju valja prihvatiti uvjetno, sukladno najnovijim znanstvenoistraživačkim pokušajima da se protumači nacionalna integracija u Hrvata. Etape toga procesa prožete su mnogim međusobnim ovisnostima i protkane nevidljivim nitima od kojih je satkana nacionalna integracija. Valja reći i to da se središnja faza integracije hrvatske nacije u Istri i na kvarnerskim otocima doima, mjereno današnjim shvaćanjima, i kao borba za ljudska prava. Zašto? Zato što se tada u politički život Istre pokušalo uključiti njezinu dotad potpuno zanemarenu etničku većinu. Preciznije rečeno, hrvatski i slovenski etnički element trebao je izboriti politički prostor, a ne samo doseći nacionalnu i kulturnu svijest, koja mu sama po sebi nije bila garancijom slobode i budućeg prosperiteta. Dakle, u istarsko-kvarnerskom prostoru trebalo je afirmirati nove političke odnose proistekle iz novih promjena u domeni nacionalne svijesti. Trebalo je izboriti ljudska i etnička/nacionalna prava. Trebalo je izboriti ono što je u Istri bilo hrvatsko i slovensko. Tijekom cijele središnje faze nacionalne integracije ta se borba očitovala u nastojanju da se ostvari pravo na vlastiti jezik i njegovu javnu uporabu, afirmacija obrazovnog sustava u duhu hrvatske i slovenske tradicije i kulture, postizanje gospodarske neovisnosti i povezanosti s ostalim dijelovima hrvatskog etničkog prostora itd.

Kada je (1861) Istra dobila Zemaljski sabor koji je birao Zemaljsko vijeće, zaduženo za upravljanje autonomnim poslovima u Istri, u njemu Hrvati i Slovenci, zbog specifičnog izbornog sustava, pa i unatoč brojnosti, nisu nažalost bili u ravnopravnom položaju s talijanskom manjinom niti su mogli osvojiti većinu mandata. Takvo je stanje potrajalo sve do početka XX. stoljeća. Kurjalni sustav biranja (1. veleposjed, 2. gradovi, 3. trgovinske komore, 4. seoske općine) favorizirao je društveno bogatiji sloj, a tada su to bili Talijani odnosno njihove građanske stranke. Tako je na prvim izborima za Zemaljski sabor u ožujku 1861. pobijedila s dvadeset jednim mandatom Talijanska liberalna stranka, dok su

talijanski konzervativci dobili četiri, a Hrvati dva mandata. No, u Zemaljskom su se saboru "po svom pravu" nalazili i biskupi-virilisti. Bili su to Hrvati Juraj Dobrila i Ivan Vitezić te Slovenac Bartol Legat, što je bilo posebno značajno. Unatoč tim činjenicama, istarski su preporoditelji u Saboru dobivenu mogućnost javne prezentacije nekih preporodnih težnji odmah iskoristili. Već na prvim zasjedanjima Sabora iznijeli su prijedlog da hrvatski i slovenski jezik budu ravnopravni s talijanskim kako u Saboru tako i u uredima. Time su potaknuli borbu za ravnopravnost hrvatskoga i slovenskoga jezika s talijanskim, kao središnju temu narodnoprporodne borbe u Istri. Izglasavanje zakona o ravnopravnosti naroda u Austriji, u bečkom Carevinskom vijeću (1867), dalo je i zakonsko pravo istarskim preporoditeljima da još energičnije zatraže ravnopravnost za Hrvate i Slovence u Istri. To je, bez sumnje, dalo još snažniji impuls narodnom preporodu, pa i integraciji hrvatske nacije. Osim rečenog, valja naglasiti da prvu etapu središnje faze nacionalne integracije u Istri i na kvarnerskim otocima obilježava pokretljiviji, organiziraniji i opsežniji rad pregalaca u širenju nacionalne svijesti. To se očitovalo, između ostalog, i u osnivanju čitaonica, najprije u Kastvu (1866), zatim u Puli (1869), a slijedećih desetljeća i na cijelom istarskom poluotoku i kvarnerskim otocima. Osim toga, na poticaj porečko-puljskog biskupa Jurja Dobrile tiskana su dva sveska kalendara *Istran*, i to jedan za 1869, a drugi za 1870. godinu.

Valja, međutim, spomenuti i neke novonastale okolnosti koje su otežavale integracijski proces, kao što su, primjerice, povećana ovisnost hrvatskih i slovenskih seljaka o talijanskim gradovima i gradićima nakon izglasavanja općinskog zakona u Zemaljskom saboru (u srpnju 1863). Tim se zakonom predviđelo da se sve općine koje nemaju uvjeta za samostalno upravljanje pripoje gospodarski i kulturno jačim općinama. Tako je ukinut velik broj manjih općina, većinom hrvatskih i slovenskih, i okupilo ih se oko talijanskih gradića kao općinskih središta, čime je bilo olakšano daljnje prodiranje talijanske kulture i jezika u selima. Rad na širenju nacionalne svijesti u Istri kočila je, na neki način, i laicizacija škola koju je provela austrijska vlada (1869).

To je značilo da su prestale s radom osnovne crkvene škole u kojima su polaznici poučavani na hrvatskom i slovenskom jeziku, a nove laičke hrvatske škole, zbog specifičnih okolnosti, nisu otvarane. Naime, osnivanje i rad kako osnovnih tako i srednjih škola tada je ovisilo o općinama, koje su u to vrijeme bile većinom pod talijanskom upravom i izravno utjecale na rad, pa i otvaranje novih škola.

Drugom etapu središnje faze nacionalne integracije istarskih Hrvata karakteriziraju zbivanja u razdoblju od 1870. do 1882. godine, to jest od pojave lista *Naša Sloga* do smrti biskupa Jurja Dobrile. List *Naša Sloga* pokrenut je na poticaj biskupa Dobrile i nekoliko intelektualaca iz njegova kruga, većinom svećenika (Antuna Karabaića, Mata Bastiana, Matije Ujčića, Franje Feretića, Mate Jurinca itd.) odgojenih u duhu Strossmayerova liberalnog katolicizma.

Naša Sloga se, za razliku od preporodnih listova Banske Hrvatske i Dalmacije koji su se na početku narodnog preporoda obraćali inteligenciji kao rodoljubnoj jezgri, izravno obratila seljaku s ciljem da ga podučava u njegovim narodnim i ljudskim pravima te da ga osvijesti kao pripadnika suverenog hrvatskog naroda.

Preporodni list *Naša Sloga* pripremao je seljaštvo za sudjelovanje u političkom pokretu i neizbježnoj političkoj borbi koja mu je predstojila, vjerujući da će iz nje izaći s poboljšanim ekonomskim i kulturnim stanjem. Valja naglasiti da je u tom nastojanju *Naša Sloga* i uspjela, pa je time označila drugu etapu središnje faze nacionalne integracije. Istarski je seljak tako dobio jasniji politički i nacionalni program nastupanja protiv talijanske premoći a za očuvanje i afirmaciju hrvatskog obilježja Istre kao dijela hrvatskog etničkog prostora.

U drugoj etapi središnje faze nacionalne integracije prevladava težnja za povećanom suradnjom pripadnika hrvatskog narodnog pokreta i Slovenaca u Trstu i Primorju. U to su vrijeme oni razvili intenzivnu aktivnost preko javnih zborova, tzv. tabora. U Istri su prvi tabor organizirali Slovenci u Kubeđu (1870), a zatim Hrvati u Kastvu (1871). Kasnije je u Istri održano još nekoliko tabora u Dolini (1878), u Brezovici (1883) i Lindaru kraj Pazina (1885). Vrlo je značajno održavanje Kastavskog tabora (god. 1871) – prvoga posjećenog političkog skupa Hrvata Istre i kvarnerskih otoka. Tu se, na proplanku Sv. Mihovila podno Kastva, okupilo oko 10.000 ljudi, a nastupali su prvaci narodno-preporodnih gibanja Kastavštine – Ernest Jelušić, Franjo Marotti i Marijan Derenčin – koji su na scenu postavili goruće nacionalne, gospodarske i političke probleme Hrvata. Zatražili su od cara Franje Josipa i Zemaljske vlade da se uvede – materinski hrvatski jezik u škole, uredi i sudove, riješi problem vezan uz poteškoće pomorske privrede nastale nakon propasti brodarstva na jedra polovicom XIX. stoljeća te da se proširi slobodna carinska zona i na područje istočne Istre (Strčić, 1989). Čini se da su Slovenci Karel Lavrič i Viktor Dolenc bili članovi odbora za organizaciju kastavskog tabora, a Dolenc je na samom taboru pozdravio skup u ime Goričana. Značajnija suradnja između Hrvata i Slovenaca započinje osobito od 1878, kada je osnovano Slovensko-hrvatsko političko društvo. Ta nova hrvatsko-slovenska politička organizacija imala je značajke tadašnjih političkih stranaka, a njezina su glasila bila – za Hrvate *Naša Sloga*, a za Slovence – *Edinost*. Stranka nije nastupala uvijek pod istim nazivom. Javljala se kao Hrvatsko-slovenska stranka, Hrvatsko-slovenska narodna stranka ili, među Hrvatima u Istri, najčešće kao Narodna stranka ili Hrvatska stranka.

Za tu etapu središnje faze nacionalne integracije važno je spomenuti i osnivanje "Domorodnog izbornog odbora za Istru" u Trstu 1873. godine, uoči izbora za Carevinsko vijeće u Beču, s ciljem da se organizirano vodi predizborna kampanja u istarskim selima. To je bilo veoma važno, jer su se izbori provodili po novom izbornom zakonu koji je ukinuo biranje zastupnika za Carevinsko vijeće preko Zemaljskog sabora i uveo izravne izbore preko biranih izbornika. Birala su se četiri zastupnika, od kojih su dva bila predstavnici veleposjeda i gradova (talijanski kandidati), a preostala dva zastupnika birale su seoske općine, pa se s pravom očekivalo da će biti izabrani hrvatski zastupnici. U tim je općinama "Domorodni odbor" postavio svoje kandidate i agitirao za njih. Bili su to tada prvaci narodnog pokreta – biskupi Juraj Dobrila i Dinko Vitezić. Dobrila je bio kandidat u općinama zapadne i sjeverne Istre, a Vrbničanin Vitezić u ostalim općinama Istre i kvarnerskih otoka. Pobjedu je odnio samo Vitezić, iako se kandidirao u krajevima koji su bili većinom hrvatski i slovenski i dijelom pripadali u njegovu biskupiju, nije uspio. To je bio još jedan pokazatelj da se

borba za osvještenje istarskog seljaka mora upornije nastaviti, u čemu je i "Domородni odbor" imao svoje zadaće.

Kao vrijedan rezultat te etape narodnog preporoda valja spomenuti osnivanje "Bratovštine hrvatskih ljudi u Istri" u Kastvu 1847. godine sa zadaćom da prikuplja priloge za stipendiranje đaka hrvatskog podrijetla u Istri i na kvarnerskim otocima.

Druga zrelija etapa središnje faze nacionalne integracije snažno je homogenizirala Hrvate Istre i kvarnerskih otoka, osobito kada je, početkom 80-ih godina, počela djelovati nova generacija preporoditelja. Za razliku od Jurja Dobrile, Dinka Vitezića, Matka Bastiana i Antuna Karabaića, koji su pokret vodili u duhu Strossmayerove jugoslavenske ideologije i zanosili se idejom ujedinjenja Južnih Slavena, nova generacija preporoditelja – Matko Laginja, Matko Mandić, Vjekoslav Spinčić i drugi – grade narodni pokret na pravaškoj ideologiji Ante Starčevića prilagođenoj istarskim prilikama. To znači da su se i oni zanosili vizijom Hrvatske u koju spada i Istra, da su bili protuaustrijski i protunjemački orijentirani i odlučni protivnici dualizma. Svjesni da bi otvorena protuaustrijska politika znatno otežala djelatnost narodnog pokreta, oni su, za razliku od Starčevića, priznavali postojanje slovenskog naroda i s njime aktivno surađivali u narodnome pokretu. Smjena generacija istarskih preporoditelja provodila se postupno i bez većih trzavica. Tako je početkom 80-ih godina XIX. stoljeća na čelu pokreta još uvijek pobornik jugoslavenske ideologije Dinko Vitezić, ali paralelno s njime stajala je i mlađa generacija preporoditelja, pravaški orijentirana, koja postupno preuzima vođenje politike narodnog pokreta, odnosno upravljanje Hrvatsko-slovenskom narodnom strankom. Već 1883. godine u svoje su ruke dobili preporodni list *Naša Sloga*, čije je uređivanje preuzeo svećenik i profesor Matko Mandić. To znači da se tada u Istri paralelno razvijaju i međusobno prožimaju dvije hrvatske integracijske ideologije – jugoslavenska i pravaška.

U trećoj etapi središnje faze nacionalne integracije glavna se borba vodila za područje zapadne Istre, područje u kojem je narodni pokret nailazio na najžešći otpor Talijana i na najslabiju podršku hrvatskih seljaka. Ali, on je i tu postupno jačao, zahvaljujući sustavnom radu na narodnom prosvjećivanju i razvoju široke mreže gospodarskih društava i štedionica koje su pridonijele da se seljak postupno oslobađao ovisnosti o talijanskome gradu. Tome je pridonio i opći ekonomski napredak Istre koji jača ne samo talijansku buržoaziju nego i stvara uvjete za nastanak hrvatske i slovenske sitne buržoazije, a u Puli, Rijeci i Trstu sve se više stvara i gradski proletarijat. Dakle, u 90-im godinama XIX. stoljeća u gradovima i gradićima Istre i kvarnerskih otoka ima sve više hrvatskih trgovaca, obrtnika, činovnika i pripadnika drugih slobodnih profesija, a u selima obrazovanijih i imućnijih seljaka, koji su bili važni stupovi narodno-preporodnih gibanja. Takvom preobrazbom istarsko-kvarnerskog društva hrvatski se nacionalni pokret približavao svome kraju, dok se istodobno produbljivao jaz između dva kulturna/etnička kruga: hrvatsko/slovenskog i talijanskog. Među njima se razvila otvorena i bespoštedna borba. Premoć talijanske političke ideologije i talijanskih političara iz 60-ih i 70-ih godina XIX. stoljeća postupno se

topila, a "probuđena" hrvatska većina u Istri svakim danom bilježila je nove uspjehe u realizaciji nacionalnih težnji. Spomenimo samo neke uspjehe iz tog razdoblja: 1886. godine Hrvatsko-slovenska stranka osvojila je većinu u općini Buzet, a godinu dana kasnije i u općini Pazin. Tada je Hrvatsko-slovenska stranka pobijedila u gotovo svim općinama u istočnoj Istri i na kvarnerskim otocima, a zatim i u mnogim općinama južne i zapadne Istre. Na Zemaljskom saboru 1889. godine stranka dobiva veći broj mandata nego prigodom prijašnjih izbora, a vladin komesar prvi put u povijesti Sabora drži pozdravni govor i na hrvatskom jeziku, dok je za predsjednika Sabora bio izabran hrvatski zastupnik Ante Dukić. Godine 1891, prilikom izbora za Carevinsko vijeće, izabrana su i dva hrvatska zastupnika – Vjekoslav Spinčić i Matko Laginja – kao predstavnici seoskih općina. Te godine, prigodom posjeta gospodarskoj izložbi u Zagrebu, Vjekoslav Spinčić javno iznosi želju istarskih Hrvata za sjedinjenjem Istre s Hrvatskom. Sličan je zahtjev podnio iduće godine (1892) i Matko Laginja u bečkom Carevinskom vijeću. Godine 1893. osnovana je "Družba Sv. Ćirila i Metoda za Istru" s ciljem da se prikupe sredstva za otvaranje hrvatskih škola u Istri (u prvih 10 godina rada uspjeli su otvoriti čak 10 hrvatskih škola). Osim toga, "Družba" je trebala suzbiti organizirana nastojanja na širenju talijanskih škola u hrvatskim selima, što se pokušalo činiti putem društva "Lega nazionale". Zatim je, 1899. godine u Pazinu otvorena prva hrvatska gimnazija. Sve je to bitno obilježilo narodni pokret u posljednjoj etapi središnje faze nacionalne integracije. No, javljale su se u pokretu manje krize i sumnje u mogućnost postizanja nacionalne ravnopravnosti. Pogotovo se to očitovalo u zadnjem desetljeću XIX. stoljeća, i to uglavnom zbog agresivnog nastupa talijanskog vladajućeg sloja u Istri, ali i zbog unutarnjih slabosti u pokretu. Kao primjer može se navesti "istrijski pokret" dalmatinskog Hrvata Ivana Krstića koji je, potpomognut kod Talijanske liberalne stranke, putem svoga lista *Prava naša sloga* (osnovanog 1896) vodio u Liburnijskom dijelu Istre kampanju protiv vodstva Hrvatsko-slovenske narodne stranke i hrvatstva te propagirao "istrijski" patriotizam, autonomništvo itd. No, to nije moglo ugroziti hrvatski narodni pokret u Istri koji je početkom XX. stoljeća postao masovnim i gotovo u potpunosti zahvatio sve društvene slojeve (sitnu buržoaziju, inteligenciju, seljaštvo, pa i dio radništva).

Početkom XX. stoljeća reorganiziran je i rad Hrvatsko-slovenske stranke. Otad su se njeni političari češće pojavljivali "na terenu", što je donijelo vidnih rezultata. Ti su rezultati posebno bili vidljivi prigodom prvih izbora provedenih u Austriji na temelju općeg, izravnog i tajnog prava glasa za bečko Carevinsko vijeće 1907. godine. Tada je Hrvatsko-slovenska stranka izašla s izbora kao najjača stranka Istre. Dobila je dva puta više glasova nego Talijanska liberalna stranka (30.212 glasova prema 14.737), dok je Talijanska kršćansko-socijalna stranka dobila 5713 glasova, a Talijanska socijaldemokratska stranka 3638 glasova. Od pet mandata Hrvatsko-slovenska stranka dobila je tri. Prvi demokratski izbori u Austriji pokazali su zrelu nacionalnu svijest istarskih Hrvata i Slovenaca i veliku odlučnost da se provede u život program narodnog preporoda i nastojanje na ravnopravnom sudjelovanju s Talijanima u vođenju autonomnih poslova u istarskoj pokrajini. Time je, može se smatrati, završena središnja faza nacionalne

integracije u tijeku "narodnog preporoda", iako bi se ona mogla smatrati nedovršenom sve do 1918. godine.

C. Razdoblje stagnacije ili međufaza u integraciji hrvatske nacije u Istri

To se razdoblje proteže od početka XX. stoljeća pa do 1918, odnosno do početka drugog svjetskog rata. Razabiru se dvije etape: prva, 1907-1918, i druga, 1918-1941. Ujedno se taj raspon može definirati i kao post preporodno razdoblje, odnosno razdoblje u kojemu su se ostvarile glavne preporodne/integracijske težnje. To znači da je hrvatski etnički element u Istri tada dostigao potpuno nacionalno osvještenje i spremnost da, barem ravnopravno, s Talijanima sudjeluje u upravljanju istarskom pokrajinom. Naravno, težnja za sjedinjenjem Istre s Hrvatskom morala je, zbog općih političkih prilika, biti odgođena. Prema tome, razdoblje stagnacije ili međufaze u integraciji hrvatske nacije u Istri razdoblje je održavanja rezultata narodnog preporoda/dotadašnjeg integracijskog procesa i razdoblje novih političkih nastojanja da se postignu konačne preporodne/integracijske težnje.

Položaj Hrvata i Slovenaca znatno se popravio nakon izbora 1907. godine. Oni su sudjelovali, iako ne ravnopravno, u vođenju pokrajinskih poslova i uz mnogo napora postigli zapažene uspjehe na polju osnovnog i srednjeg školstva, ojačali su ekonomski i kulturno te postupno stvarali uvjete za daljnje jačanje svojeg građanstva (zasad samo njegova sitnog sloja). No društveno-ekonomski, a i kulturno-prosvjetno još su uvijek zaostajali za Talijanima.

Hrvatsko-slovenska stranka bila je svjesna da bez temeljite preobrazbe Habsburške Monarhije u duhu federalizma, Hrvati i Slovenci ne mogu postići nacionalna prava i slobodan nacionalni razvoj. Stoga ona posvećuje veliku pažnju tim važnim državnim pitanjima te podržava i promiče one inicijative koje idu za formiranjem hrvatske države u okviru Habsburškog carstva. Priključivši se svepravaškoj organizaciji, na čelu koje se nalazio Mile Starčević, istarski su pravaši u veljači 1912, zajedno s ostalim zastupnicima stranke, tražili da se sve hrvatske zemlje ujedine u samostalno tijelo u okviru Monarhije. U listopadu te godine podržali su i osnivanje svepravaške hrvatsko-slovenske organizacije koja se izjasnila za trijalizam. No kada se, prilikom izbijanja balkanskog rata 1912. godine, vidjelo da takav program treba služiti velikoaustrijskim ciljevima, priključili su se otporu što se javio u Stranci prava protiv toga da se njezina politika podredi ciljevima austrougarske politike na Balkanu.

Mlada generacija istarskih intelektualaca nije prihvaćala koncepcije pravaškog vodstva stranke. Ona se sve više orijentirala prema programu Jugoslavenske nacionalističke omladine koja je već nakon aneksijske krize, a pogotovo po izbijanju balkanskog rata 1912, očekivala ostvarenje nacionalnih ideja istarskih Hrvata i Slovenaca, tj. oslobođanje Slovenaca, Hrvata i Srba od Austro-Ugarske i njihovo ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom u zajedničku jugoslavensku državu. Dakle, u to su vrijeme u Hrvatsko-slovenskoj stranci bile žive dvije koncepcije o ujedinjenju – pravaška i jugoslavenska.

Izbijanjem prvoga svjetskog rata nastupilo je razdoblje društvenih poremećaja u cijeloj Austriji, pa tako i u Istri. Politički je život zamro. Tadašnji istarski politički uglednici i stranački vođe – Matko Laginja i Vjekoslav Spinčić – sklonili su se u Zagreb, a Matko Mandić u Trst. Zbog toga se politika Hrvatsko-slovenske stranke tada vodila izvan Istre.

Osnovna briga hrvatskih i slovenskih političara iz Istre, Trsta i Slovenskog primorja bila je očuvati te krajeve od osvajačkih težnji Italije – koje su se počele javljati već prvih mjeseci rata. Sve je više jačala ideja da se napusti neutralnost i uđe u rat protiv Austro-Ugarske. Već u veljači 1915. prvaci tršćanske *Edinosti*, među kojima i M. Mandić, šalju punomoć Trumbiću i Supilu, odnosno Jugoslavenskom odboru, da zastupaju u svom radu misao o ujedinjenju Istre, Trsta i Slovenskog primorja s ostalim hrvatskim i slovenskim krajevima. U ožujku, na sastanku hrvatskih i slovenskih svećenika u Rijeci, na kojem je sudjelovao kao jedini laik i Laginja, prihvaćen je memorandum upućen papi u kojem se ističe da hrvatske i slovenske zemlje trebaju u bilo kakvoj političkoj kombinaciji ostati zajedno; ukoliko to ne bude moguće u okviru Habsburške Monarhije, onda bi valjalo zastupati tezu da Hrvati i Slovenci uđu zajedno sa Srbima u zajedničku jugoslavensku državu. Na tajnom sastanku predstavnika hrvatskih i slovenskih stranaka, među kojima je bio i Spinčić, održanom u Trstu u travnju 1915, svi su se izjasnili za ujedinjenje Slovenaca, Hrvata i Srba Austro-Ugarske sa Srbijom i zaključili da neće nikada pristati da Istra i Slovensko primorje pripadnu Italiji. Toga je mjeseca, na idućem sastanku, odlučeno da pođu u emigraciju potpredsjednik Političkog društva za Hrvate i Slovence Istre, Dinko Trinajstić, i zastupnik tršćanskih Slovenaca, Gustav Gregorin, kako bi sudjelovali u radu Jugoslavenskog odbora. Njima se pridružio i hrvatski publicist i književnik iz Istre, Milan Marjanović.

Kada je u svibnju 1915. Jugoslavenski odbor konačno konstituiran, u njega su ušli Trinajstić i Marjanović, a kasnije im se pridružio i Ante Medić, odvjetnik iz Opatije, koji se tada nalazio u Rusiji. Oni su se, kao predstavnici istarskih Hrvata, zalagali za Odborov program ujedinjenja Slovenaca, Hrvata i Srba sa Srbijom i Crnom Gorom u nezavisnu jugoslavensku državu, uvijek ističući u javnosti i pred vladama Antante da toj državi treba pripojiti Istru, Trst i Slovensko primorje.

U domovini su se težnje istarskih Hrvata za ujedinjenjem teže manifestirale, posebice stoga što je Istra po ulasku Italije u rat (1915) bila u ratnoj zoni, kao i stoga što su osobe sposobne za vojsku bile mobilizirane i poslane na frontu. Osim toga, iz južne Istre, ponajviše iz Puljštine, evakuirano je desetak tisuća ljudi. U Pulji je, uza sve to, djelovala grupa mlađih intelektualaca okupljenih oko jedinih hrvatskih novina u Istri – *Hrvatskog lista*. Bili su to: Mario Krmpotić, Mirko Vratović, Lovro Škaljer i Mijo Mirković. Oni su djelovali među radnicima u Arsenalu i mornarima na ratnim brodovima te širili ideje o revolucionarnom rušenju Habsburške Monarhije i stvaranju jugoslavenske države. U njoj su vidjeli državu u kojoj će vladati nacionalna sloboda i bolji socijalni poredak. Zalagali su se za pravedno rješenje nacionalnog pitanja u Istri, na temelju načela samoodređenja i ravnopravnosti naroda. Zahvaljujući toj grupi intelektualaca,

Pula je pri kraju prvoga svjetskog rata postala središtem političkog života istarskih Hrvata.

Svi su slojevi istarskih Hrvata bili još prije rata nacionalno svjesni, a sada tijekom rata postali još homogeniji. No, tek zbivanja potkraj rata (1918) i propast Austro-Ugarske omogućila su im da dovrše nacionalnu integraciju. Istarski su političari bili od početka uključeni u stvaranje prve države Južnih Slavena. Njezini političari – Matko Laginja i Vjekoslav Spinčić – bili su vrlo aktivni u radu na povezivanju svih slovenskih, hrvatskih i srpskih stranaka i prilikom osnivanja Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Kada je, pak, u Zagrebu početkom listopada osnovano "Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba", koje je 19. listopada 1918. preuzelo u svoje ruke vođenje narodne politike, u njemu je Istra bila zastupana putem predstavnika Hrvatsko-slovenske narodne stranke – Laginje, Spinčića, Červara, Josipa Grašića i Šime Kurelića. Prilikom proglašenja nezavisnosti Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada 1918, Narodno je vijeće posebno istaknulo da u tu državu spada i Istra. Tada je povjerenikom za Istru postao Matko Laginja.

Tih su dana odbori Narodnog vijeća SHS preuzeli vlast u svim istarskim općinama s hrvatskom i slovenskom većinom. Uz odbore su organizirane i narodne straže za čuvanje reda. U Puli je mjesni odbor Narodnog vijeća bio izabran na velikoj narodnoj skupštini održanoj 28. listopada. Taj je odbor 30. istog mjeseca u svoje ruke preuzeo političku upravu nad Pulom, kao i austro-ugarsku ratnu flotu koja je već prije bila u vlasti komiteta mornara formiranih na ratnim brodovima.

U odborima Narodnog vijeća u Istri i kvarnerskim otocima bili su većinom ugledniji intelektualci i odbori su uživali puno povjerenje hrvatske sitne buržoazije, kao i seljaka i radnika. Na taj su se način istarski Hrvati integrirali/ujedinili s maticom zemljom i prihvatili novostvorenu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. To bi značilo da je proces nacionalne integracije istarskih i kvarnerskih Hrvata bio završen. Nažalost, moramo konstatirati da je to bio samo kratkotrajni uspjeh i završetak tek prve etape razdoblja stagnacije ili međufaze u integraciji hrvatske nacije u Istri. Jer, ubrzo nakon toga talijanska vojska okupirala je Istru i kvarnerske otoke, ukinula vlast odbora Narodnog vijeća, raspustila narodnu stražu, sprečavala svako izražavanje nacionalnih osjećaja hrvatskog stanovništva, provodila progone i jasno pokazivala namjere da te krajeve priključi Italiji. Uzaludna su bila traženja istarskih Hrvata da im se priznaju prava na samoodređenje i priključenje nacionalnoj državi. Za njih je nastupilo dugo i iscrpljujuće razdoblje svestranog odnarođivanja svega što je hrvatsko, a u našem razmatranju to je druga etapa razdoblja stagnacije ili međufaze u integraciji hrvatske nacije u Istri, koja je potrajala od kraja 1918, pa do početka drugog svjetskog rata, 1941. odnosno 1943. godine. Ovdje ne želimo posebno analizirati sva ta događanja, ali valja reći da je takvo što potrajalo još koje desetljeće, hrvatski etnički element u Istri bio bi se susreo s pravom katastrofom.

Jer, tu etapu karakteriziraju snažne represivne mjere novog vlastodržca, osobito u razdoblju fašizma, usmjerene na dezintegraciju hrvatske nacije, a izražene u

denacionalizaciji i talijanizaciji hrvatskog etničkog elementa u Istri. Takvim je ponašanjem novi vlastodržac vrlo brzo uspio istisnuti iz Istre gotovo svu hrvatsku inteligenciju kao i mnoge druge rodoljube te uništiti sve kulturne, gospodarske i nacionalne institucije koje su služile i podržavale u razvoju i prosperitetu hrvatski etnički element u Istri. U takvim je uvjetima težnja za integracijom hrvatske nacije u Istri općenito stagnirala, dok je narod (osobito seljaštvo), podvrgnut snažnoj denacionalizaciji i talijanizaciji, pružao otpor, čvrsto čuvajući svoju tradiciju, svoju različitost i elementarna ljudska prava. To je velika tema naše novije povijesti, no još uvijek nedovoljno znanstveno obrađena, pa se u ovom članku ne mogu upuštati u dublje analize tih zbivanja. Ovime jedino želim upozoriti na potrebu temeljitijeg i svestranog istraživanja procesa nacionalne integracije u sklopu naše novije političke povijesti.

D. Završna faza nacionalne integracije

Razdoblje završne faze nacionalne integracije u Istri i na kvarnerskim otocima nastupa gotovo pola stoljeća nakon takvog procesa u sjevernoj Hrvatskoj ili Dalmaciji. Poslije dugogodišnje stagnacije i djelovanja raznih dezintegracijskih čimbenika, početkom borbe istarskih Hrvata za oslobođenje tijekom drugog svjetskog rata u Istri počinje i reintegracija hrvatske nacije. Ta je borba bila borba protiv fašizma, borba za klasnu i socijalnu pravdu, ali i borba za konačno sjedinjenje s maticom zemljom Hrvatskom i, sukladno tradiciji, širom, južnoslavenskom zajednicom ravnopravnih naroda. To najbolje potvrđuje masovni ustanak istarskih Hrvata u tijeku rujna 1943, kada se, nakon kapitulacije Italije, cijela Istra za kratko vrijeme uspjela osloboditi. Da su Istra, kvarnerski otoci i Rijeka tada konačno pripojeni ostalom hrvatskom etničkom prostoru, a u novoj državnoj zajednici, svjedoče i mnogi dokumenti. Spominjem samo najvažnije: odluka Okružnog NOO-a za Istru o sjedinjenju s maticom zemljom, od 13. rujna 1943; odluka ZAVNOH-a o priključenju Istre, Rijeke i Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj, od 20. rujna 1943; zaključci Pokrajinskog NOO-a za Istru, od 26. rujna 1943. i odluka AVNOJ-a, od 30. studenog 1943. godine.

Nakon 1945. godine hrvatska je nacija u Istri i na kvarnerskim otocima trebala imati sve preduvjete za novi razvoj u kojem bi se mobilizirala većina nacije, što je značilo da je integracija hrvatske nacije u Istri konačno bila pri kraju; teorijski uzeto – i završena. Ali, s obzirom na sve ono što se zbilo i što se danas zbiva, svakako bi valjalo detaljnije proučiti i poslijeratno razdoblje u svezi s nacionalnom integracijom istarskih Hrvata.

ZAKLJUČAK

Cilj ove skice za buduće teze o integraciji hrvatske nacije u Istri bio je, prije svega, pokazati tanku kontinuiranu nit nacionalne integracije istarskih Hrvata. Oko te niti okupio se hrvatskih etnički prostor u cjelovitu zajednicu/državu, oko nje se vršilo promicanje i afirmacija njegove osobitosti.

Da bi se hrvatski narod na svojem etničkom prostoru potpuno homogenizirao, osamostalio i postao sposobnim da pokrene većinu hrvatske nacije za ostvarenje raznih gospodarskih, političkih, društvenih i kulturnih ciljeva od zajedničkog interesa, bilo je potrebno razdoblje dulje od jednog stoljeća, dok je, primjerice, nekim drugim narodima – Talijanima, Nijemcima, Francuzima – trebalo mnogo manje vremena i napora. Usprkos tome, kao što smo vidjeli, proces nacionalne integracije hrvatske nacije u Istri, a i u Hrvatskoj općenito, trajna je i nepotrošiva stečevina koja nas je uvrstila među suvremene i slobodne narode Europe i svijeta, što će nova istraživanja tog društvenog fenomena još bolje potvrditi. Jer, to je naprosto bio proces očuvanja nacionalnog, kulturnog, gospodarskog i političkog identiteta kao i očuvanje osnovnih ljudskih sloboda i prava.

LITERATURA:

Bertoša, M. (1981), Društvene strukture u Istri (16-18. st.). U: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća* (str. 127-152), Zagreb.

Bertoša, M. (1982), Model "pobijedenih" ili historiografija kao "Ancilla politicae": između prošlosti i perspektive, *Problemi sjevernog Jadrana*, 4:35-81

Bertoša, M. (1985), *Etos i etnos zavičaja*, Pula-Rijeka, Čakavski sabor.

Bertoša, M. (1987), "Istra se zove različitost" – Kolonizacijski etnički iceberg XVI-XVIII. stoljeća, *Istra*, (5-6): 167-173.

De Franceschi, C. (1989), *Uspomene*, Pula-Rijeka, Čakavski sabor.

Gross, M. (1970), Značaj prvih deset godišta "Naše Sloge" kao preporodnog lista, *Pazinski memorijal*, 2:39-55.

Gross, M. (1981), O integraciji hrvatske nacije. U: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća* (str. 175-190), Zagreb.

Hroch, M. (1979), Oblikovanje modernih nacija i nacionalni pokreti 19. stoljeća, *Časopis za suvremenu povijest*, 11 (1):23-40.

Obad, S. (1981), Hrvatski narodni preporod na Cresu i Lošinj u Ambroz Haračić, *Zbornik radova o prirodoslovcu Ambrozu Haračiću* (str. 167-179), Zagreb.

Ravlić, J. (1970), Petar Studenac prvi hrvatski narodni preporoditelj u Istri, *Pazinski memorijal*, 2:83-105.

Rojnić, M. (1949), Nacionalno pitanje u Istri 1848/49, *Historijski zbornik*, 2(1-4):77-114.

Stančić, N. (1985), Hrvatski narodni preporod 1790-1848. U: Stančić N. (ur.), *Katalog Hrvatski narodni preporod* (str. 1-30), Zagreb, Povijesni muzej Hrvatske – Zagreb.

Strčić, M. (1981), Doba "Naše Sloge" u hrvatskoj preporodnoj književnosti u Istri (1870-1900), *Histria historica*, 4(2):7-65.

Strčić, M. (1981a), Društvene i političke prilike u Istri u 19. i u početku 20. stoljeća, *Nastava povijesti*, (3-4):205-218.

Strčić, M. (1985), Ilirski pokret i Istrani, *Kalendar Jurina i Franina* za 1985 (str. 68-71), Pula.

Strčić, P. (1969), Počeci organiziranog političkog pokreta Hrvata u Istri u XIX. stoljeću, *Jugoslavenski istorijski časopis*, (4):95-99.

Strčić, P. (1970), Oko pokretanje "Naše Sloge", *Pazinski mamorijal*, 2:17-37.

Strčić, P. (1989), *Na velikoj prekretnici (Prvi hrvatski tabor Istre i Kvarnerskih otoka)*, Pula, Čakavski sabor.

Šepić, D. (1969), Nacionalna borba u Istri i izbori za Carevinsko vijeće 1907. U: Ravlić J. (ur.), *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri* (str. 403-422), Zagreb, Matica hrvatska – Zagreb.

Šepić, D. (1981), O procesu integracije hrvatske nacije u Istri. U: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća* (str. 251-281), Zagreb.

Šetić, N. (1987), Prilog poznavanju veza Istre i Kvarnerskih otoka s Dalmacijom u preporodno doba s posebnim osvrtom na trgovačke veze sa Zadrom, *Zadarska revija*, (4-5):361-374.

Šidak, J., Gross, M., Karaman, I., Šepić, D. (1968), *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1941*, Zagreb, Školska knjiga.

THE BEGINNINGS OF THE MODERN CROATIAN NATION IN ISTRIA – A DRAUGHT FOR FUTURE RESEARCH

Nevio Šetić

Institute for Historical and Social Sciences HAZU
(Croatian Academy of Sciences and Arts) – Rijeka
Pula Unit, Pula

Among the most important topics of contemporary Istrian history is research of the emergence of the modern Croatian nation. The author argues that it is possible to interpret this process only through an integral approach considering the period from the 1830s to the 1950s, i.e. to the present. He builds his concept according to Czech scientist Miroslav Hroch's model adapted to the Croatian situation by historian Mirjana Gross. Clinging to this methodological concept the emergence of the modern Croatian nation is viewed in four developmental phases: the initial, middle, interphase and final phase of the national integration of Istrian Croats. The author qualifies this process as multi-layered and long-lasting and often suppressed and thwarted, but indicates that today it represents a lasting and durable achievement of the Istrian Croats and Croats in general, including them among the sovereign and free nations of Europe and the World.

FORMAZIONE DELLA NAZIONE CROATA CONTEMPORANZA IN ISTRIA – ABBOZZO PER LE RICERCHE FUTURE

Nevio Šetić

Istituto per le scienze storiche e sociali HAZU – Fiume
Colletività di lavoro Pola, Pula

Lo studio del processo della formazione della nazione croata contemporanea è il tema più importante della storia recente istriana. L'autore ritiene che sia possibile illustrare questo processo soltanto nella sua complessità nel periodo dagli anni trenta del secolo decimonono fino agli anni cinquanta del secolo ventesimo, cioè fino ad oggi. La sua idea è basata sul modello del scienziato ceco Miroslav Hroch. La storiografa Marija Gross ha adattato il suo modello alla situazione croata. Seguendo questa concezione metodologica, il processo della formazione della nazione croata contemporanea viene osservato attraverso quattro fasi del sviluppo: indizzatore, centrale, inter-fase e la fase finale dell'integrazione nazionale dei Croati istriani. L'autore indica la complessità di questo lungo processo spesso imbrogliato e impossibile, ma oggi un acquisto permanente e inconsumabile dei Croati istriani e tutti i Croati insieme portandoci tra i popoli sovrani e liberi dell'Europa e del Mondo.